

Yıl : 1955

Cilt : IV, Sayı : III-IV

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
ÜÇ AYDA BİR ÇIKARILIR

III - IV

1955

KÜLTÜR MATBAASI—ANKARA

1957

HZ. PEYGAMBER ZAMANINDA HADİSİN TEDVİNİ

Yazan: Prof. Dr. Hamidullah

Çeviren: Nafiz Danışman

İlmin afeti unutkanlıktır. Yazıda olduğu gibi ezberde dahi böyledir. Gündelik olaylar arasında gözümüze çarpan şöyle bir olay var: Bir şeyi yazdıktan sonra onu bir daha gözden geçirdiğimizde, yanlışlığımızı görürüz: bir kelimeyi tekrar etmiş, diğerini atmış, bazı imlâ hataları yapmış ve yahut buna benzer diğer hatalara düşmüş olduğumuz gözümüze çarpar. Ezber işlerinde de vaziyet böyledir. Yani bazı kimseler, belledikleri şeyi ezberden okurken kimi yerlerini unuttuklarını görürler. Unutkanlık afetinden yalnız Allah masumdur. Yalnız yazıya ve yahut yalnız ezbere güvenen bir kimsenin bilgisi, hatâ ve unutkanlıktan salim olmaz. Dolayısıyla insan her iki vasıttan aynı zamanda yardım dileyip, meram ettiği şeyi hem yazmalı hem de ezberlemelidir. İlim yapmak istedikçe her iki vasıtaya müracaat etmelidir ki, birisinde yanılırsa onun yanlışını diğeri düzeltsin. İşte İslamın ümmî olan ümeti de aynı şeyi yaptı.

Peygamber Efendimiz sallallahü-aleyhivesellem «Ümmîler arasında bir Rasül» idi. Bununla beraber Rasüle nazil olan ilk vahiy, okumak emri ile -bilinmeyen bir şeyi bilmeye yardım eden- kalemin övgüsüne âit idi. Bu münasebetle Allah (Cibril vasıtası ile ona) dediki: «Oku, yaradan Rabbinin, insanı kan pıhtısından yaradan Rabbinin adı ile oku. Mükerrerlerin en mükurremi olan Rabbin kalemlle öğretti. İnsana bilmediklerini öğretti». Hadisi-şerifte boş yere denmemiş: Allah her şeyden önce kalemi yarattı. İşte böyle bir Peygambere her şeyden çok ilimle uğraşması yaraşır. Mediyene hicret edince, her istediğini yapmak için burada bol miktarda yardımcı, silah, malzeme ve hürriyet buldu. Medinede ilk inşa ettiği bina, Mescidi-Nebevi oldu. Bu mescitte gündüzleri ilim öğrenen şakirtlere sınıf vazifesi gören ve geceleri yatakhane vazifesi gören bir nevi koğuş vardı ki ona «Sıffa» denirdi. Sıffa-i-Şerif, Müslümanların ilk yurtlu üniversitesi idi. Tarihçiler, bize Peygamberin emri ile Sıffada ders veren hocaların isimlerini zikretmiş ve orada okuyup öğrenen yüzlerce kişinin ahvâlinde bahsetmişlerdi.

Mekke'de yazı, İslamıktan önce dahi az kimseler tarafından olsa da, pek âlâ biliniyordu. Ezcümle Abbasî Halifesi Memûn'un dolabında, Abdül-Müttalibin eliyle yazılmış bir borçlanma senedinin bulunduğu rivayet edilmektedir. (1) Varaka bin Nevfeli'in, İslamıktan önce İncili arapcaya tercüme etmiş olduğu da rivayet edilir (2). Yedi muallaka'nın da yazılarak Kâbeye asılmış oldukları malûmdur. Peygamber Aleyhisselam, şirki ve putlara ibadeti takbih etmiş olmak sebebiyle, onun soydaşları olan Haşim oğullarına karşı bir boykot kararnameyi de yazılıp asılmıştı.

Hadis, Peygamber Aleyhisselamın sözlerinden, yaptıklarından ve takrirlerinden ibarettir. Sözün en sahih ve en sâdık olanı her ne kadar Kur'an ise de, biz burada yalnızca Peygamberimize âit olan Hadislerden bahsedeceğiz. Hadis üç suretle yazılmıştır: 1 — Peygamber Aleyhisselâmın emriyle yazılan resmî vesikalar.

2 — Peygamberin emriyle yazılmış olan gayri resmî vesikalar. 3 — Asri-nebevide Sahabenin yazdıkları yazılar.

Resmî vesikaların tahririne Hicretten önce başlandığı görülmektedir. Mesele Müslümanların Habeşistana hicret ettiklerinde, Peygamberimiz Necâşiye bir nâme yazarak ona, iki amcazadesi, Cafer bin Ebi Talip ile Talibi tanıtmış ve Necâşiye «sana Cafer ve başka Müslümanlar vasıl olduklarında, onlara mihmandarlık et» diye hitap etmişti (3). Bir kaç müerrih derki, Temîmül-Dârî Mekkedeki Hicretten önce müslüman olduğu zaman, Peygamberden şöyle bir talepte bulunmuş: Allah, Peygambere Filistinini fethini müyesser kıldıkta, Peygamberimiz, Temîmül Dariye Hebrun ile başka kasabaların gelirlerini bağışlıyacak. Peygamberimiz dahi Mumailëyhın bu talebini kabûl etmiş ve ona bu manada bir de mektup yazmıştı (4). Bundan başka Peygamberin Hicret yolunda iken, rastladığı müdlicli Sürakâya bir emân mektubu yazdığı malûmdur (5). Bundan başka Peygamberimiz, Medineye varınca bu şehrin müslüm ve gayri müslim halkını topladı. Onlara danıştıktan sonra, burada kurduğu şehir devletinin ana yasasını yazdı (6). Bunun asıl mühim olan tarafı şudur ki, bir devlet reisi tarafından dünyada yazılan ilk anayasa kanunu olmasıdır. Burada devlet reisi ile tabaasının karşılıklı hakları ile vecibeleri yazılmıştır. Ne güzel bir talihimiz varmış ki, bu kıymetli vesikanın metni elimize tam olarak varmıştır. Metin 52 maddeden ibaret olup içinde savunmadan, adâletten, içtimâî teminattan, gayri müslim tebaanın durumlarından ve onlarla tesis edilecek münasebetlerden bahsedilmektedir. Her devletin arazisi nasıl sınırlanırsa, Peygamberimiz Medine şehir devletinin de sınırlarını tahdit etmişti. Râfi' bin Hadîc Raziyallahu anhü derki: (Medine, Resullullah Sallallahu aleyhivesellem harâm kıldığı bir Haremdir. Bu ise nezdimizde saklı duran havlânî bir deri üzerine yazılıdır (7). Bu sırada Peygamber Sallallahu Aleyhisselam, Müslümanların sayılmasını emretti. Buhârî «Sahih»inde (8) derki: «Rasullullah Sallallahu Aleyhivesellem dediki; İslâm olduklarını söyleyenleri bana yazınız. Ona bin beşyüz'er (adı) yazdık.» Peygamberimiz Aleyhisselam, bu işleri yoluna köyduktan sonra, Hicretin ilk senesinde Medineden çıkarak Cüheyne, Gifâr, Damra, Müdlic ve daha başka kabilelerin diyarına gitti; onlarla -metinleri elimize vâran- muâhedeler akdedip yazdı; daha sonraki yıllarda, araziye ve su kaynaklarını dirlik olarak dağıtdı; emân mektupları yani barış muahedeleri yazdı; askeri ve sivil reislerle emirler yazdı; onların sorularını yazıyla cevaplandırdı; hatalarını düzeltti; hattâ bir defâsında Mekkelilerden Zemzem suyunu istedi. Bundan başka Kaysara, Kisraya, Mukavkas'a Necâşiye ve daha başkalarına mektuplar yazarak onları islâm dinine davet etti. (Mukavkasa yazdığı mektubun aslı, İstanbul Topkapı Sarayında mevcuttur). Valilerine zekâtın kaynakları, yaralama vakalarında âzânın kıymeti ve saire hakkında tarife listeleri hazırlayıp gönderdi. Peygamberimiz zamanında yazılmış vesikaların sayısı üçyüzü geçmektedir. Bunları (Peygamberin ve Raşit Halifelerin devrine âit siyasi vesikalar) adı altında toplayıp bastırmıştım. Bu vesikaların ikinci baskısı Mısırda makina altındadır.

Peygamberin emriyle yazılan gayri resmî vesikalar meyanında şunu zikretmek mümkündür. Buhârî (9) derki «Peygamber aleyhisselam derki, Mekkenin fet-hinde irad ettiği mühim nutku, Ebu-Şâh adındaki Yemenli bir müslüman dinlemiş ve Peygamberden o nutkun yazılarak kendisine verilmesini istemişti. Peygamberin emriyle adamın arzusu yerine getirildi».

Sahâbenin çoğu ise rivayet ettikleri Hadisleri bizzat kendileri kaleme al-

mışlardı. Onlardan ancak bir kısmının isimlerini zikretmekle iktifa edeceğiz.

- 1) Tirmizî (10) derki: «Ansardan biri, Peygamber aleyhisselamın huzuruna gelerek, Efendimizin söylediği mev'ize ve hikmetleri zihninde iyi tutamadığından şikâyet etti. Peygamber aleyhisselam Ensariye: Sağ elinden yardım dile, yani (söylediklerimi yaz) dedi. Ansârînin Peygamberin nasihatını muhakkak tutmuş olması lâzımdır.
- 2) Abdullah Bin Amir bin el-As, Peygamberden duyduklarını yazardı. Halk onu bu işten menederek dediler ki: «Rasul bir insandır, bazan râzî bazan öfkeli olur» Abdullah Bin Amir meseleyi Peygamber Aleyhisselama sordu. Efendimiz de ona dediki «Yazmaya devam et» Abdullah Bin Amir bir daha sordu «Rıza ve öfkeniz halinde dahi yazayım mı?» Peygamber ona dediki «evet rıza ve öfkem halinde dahi yaz» ve eliyle Mubarek ağzına işaret ederek şu sözleri söyledi: «Çünkü buradan yalnız hak sözü çıkar» Abdullah bin Amir, topladığı hadislerin mecmûuna (El -Sahifetül-Sâdıka) adını verdi. Bu mecmua onun çocuk ve torunları nezdinde asırlarca kaldı (11).
- 3) Yine Abdullah Bin Amir Raziyallahu anhu'den rivayet edilir ki: bir gün şakirtlerinden birisi ona Kustantiniyye ne zaman fethedilecek diye sordu. Bu soru üzerine Abdullah bin Amir eski bir sandık getirdi, ve oradan çıkardığı bir kitabı gözden geçirerek, şu ibareyi okudu: «Günün birinde Peygamber Aleyhisselamın etrafında toplanmış söylediklerini yazıyorduk. Orada bulunanlardan birisi şöyle bir soru sordu: Kustantiniyye mi Roma şehri mi önce fethedilecek? Peygamber dediki: Önce Hirakl oğlunun şehri fethedilecektir (12).

Bu rivayetten şunu da anlıyoruz ki, Abdullah bin Amir'den başka Sahabe dahi, Peygamberden duydukları Hadisleri yazıyorlardı.

- 4) Peygamber Aleyhisselam, Medineye muhaceret edince, Enes bin Mâlik'in anne ve babası, onu Peygamberin huzuruna getirerek dediler ki «Ya Resul-Allah, bu çocuk yazı yazmasını bilir. Size hizmet etmesine müsaade ediniz) bunun üzerine Enes, Peygamber Aleyhisselamın vefâtına kadar evinde hizmet etti. Bu suretle herkesin işitip göremeyeceği şeyleri Enes bilip öğrenmek ve onları yazmak fırsatını buldu. Enes'in şakirtlerinden biri dediki «Çok olduğumuz (veyahut başka bir ibareyle Enes'in üzerine çok düştüğümüz) zamanlarda, bize bir takım defterler çıkarıp derdiki: Bunlar yazdığım ve Peygamber aleyhisselatü vesselama arz ettiğim şeylerdir» (13). Bu rivayetten anlaşılacağı veçhile, Enes Peygamberden yalnızca gördüğünü ve işittiğini yazmamış; arasına -Peygamberin boş vakitlerinde- evvelce yazdığı hadisleri ona arz edip okur, Peygamber de yanlışlarını düzeltmesini emredermiş.
- 5) Ebu Hreyrenin şakirtlerinden biri derki: «Ebu Hüreyre kendisinden rivayet ettiğim bir Hadisi inkâr etmişti. Ona dedim ki: Ben bu Hadisi senden duymuştum. Ebu Hüreyre dediki: Öyleyse o Hadis yanımda yazılıdır; ve beni elimden tutarak evine götürdü. **Bana ve orda bulunan başka kimselere Rasulullahın Hadislerinden toplanmış bir çok kitaplar gösterdi.** Mevzuubahis olan hadisi de bulduktan sonra dediki: Sana demedim mi.. Şayet o hadisi söylemişsem, yanımda yazılı olması lâzımdır» (14). 6) Müslim «Sahih»inde rivayet eder ki: «Câbir Raziyallahu anhu Hac hakkında bir risale yazdı. Câbir bu risalede Vedâ Haccini ve bu hacte Peygamberin irad ettiği meşhur nutkunu da zikretmiş olabilir. «Câbirin sayıfesi» diye anılan eserin bu risaleden başka birşey olduğu rivayet edilir.

- 7) Samüre Bin Cündüp Raziyallahu anhin nezdinde (çok ilim ihtiva eden bir hadis nüshası) nın bulunduğu da rivayet edilmektedir (15).
- 8) Saad bin Übâde Raziyallahu anhin dahi Rasulün hadisleri hakkında bir sayfa yazmış olduğu, çocukları tarafından rivayet edilmişti (16).
- 9) İbni Abbasın vefatında, bir deve yükü kitaplar bırakmış olduğu rivayet edilir. Ancak bunları Peygamberin vefatından sonra yazmış olması muhtemeldir.

Bu rivayetlere benzeyen daha nice rivayetler vardır. Fakat şimdi yukarıda verdiğimiz örneklerle iktifa ediyoruz. Şu kadarki Peygamberin asrında yazılan Hadis sayısının yirmibini geçtiği söylenebilir. Abdullah bin Amir, Enes ve Ebu Hüreyre çok hadis yazmış olan sahabelerdendirler.

HADİS YAZMANIN NEHYEDİLMİŞ OLMASI MESELESİ

Peygamber Aleyhisselâmın Hadis tedvinini nehyetmiş olduğu hakkında bazı rivayetlerin bulunduğu, ve bu sadette «benden yalnız Kur'an yazınız» demiş olduğu, rivayet edilmektedir. Bu meseleyi yakından tetkik edince gördümki, Hadisi, bu şekli ile Peygambere isnat eden yegâne Sahabî, Ebu Saïd El-Hudrî Raziyallahü anhü'dür (17). Bu Hadisi keserek kendi kafalarına göre rivayet edenler meyanında Ebin Abbas, Zeyd bin Sabit ile Ebu Hüreyre bulunmaktadırlar.

Bilindiği gibi, Ebu Saïd El-Hudrî ile Zeyd bin Sâbit, Hicretin beşinci yılına raslayan Hendek gazvesinde, henüz onbeş yaşına basmamış çocuklardı. İbni Abbas onlardan da küçüktü. Yaşlarının küçüklüğü dolayısıyla Peygamber, onları büyük kimseler gibi, Hadis yazmaktan menetmiş olabilir. Fakat aynı kimseler, erkek sayılacak çağa girince, böyle bir mümânaata hacet kalmadığı için, onların da Hadis tedvinine başladıklarını görüyoruz. Hele bunlardan İbni Abbas ziyâdesiyle Hadis yazmıştı. Bu memnu'iyeti bize rivayet edenlerden birisi olan Ebu Hüreyre dahi çok Hadis yazmıştı.

Hâtıra şöyle bir ihtimal daha gelebilir: Müslümanlar, kâğıt kıtlığı dolayısıyla bazı anlarda Peygamberden duydukları Hadisleri Kur'an yapraklarının haşiyelerine yazmış olabilirler. Bunu gören Peygamber Aleyhisselâm, bu hâlin ilerde Hadis ile Kur'anın birbirleriyle karıştırılmalarını, ve Hadisi yazanlar için, veya çocukları için, iltibası mücip olacağını düşünmüş bulunduğundan, mushafın kenarlarına Hadisin yazılmasını menetmiş olabilir. Bu ihtimali destekliyen olaylardan biri de şudur: Hazreti Ömer, Kur'anın yaprakları üzerine Kur'andan başka bir şey yazılmamasını emrederdi.

Bu nehyi başka türlü te'vil edenler de vardır. Her ne hâl ise, Sahâbei kiram bu nehyi umumî ve kat'î bir manada anlamamışlardı. Ezcümle Ebu Bekir Hazretleri hakkındaki rivayet bu merkezdedir. Bizzat kendisi, yazmış olduğu 500 Hadisi itlaf etti ise, (18) bundan maksadı Peygamberin bu yoldaki tasavvur edilen nehyine uymak değildi. O, yalnızca Peygamberden naklettiği kelimelerde yarılmış olmaktan sakınmak istemişti. Ömer bin el-Hattab Raziyallahu anhü dahi Hadis toplamak istemişken bu işten vazgeçti (19). Onun da bu hussuta fikir değiştirmiş olmasına sebep, başka olup, tasavvur edilen nehyi değildi. Bu yüzden diyebilirizki, Ebu Bekir ile Ömer gibi büyük Sahâbe bu nehyi, umumî ve şümüllü bir manada anlamamışlardı. Mümânaat muayyen bir zamana ve muayyen şahıslara mahsus idi.

HADİSİN NESİLDEN NESLE İNTİKALİ

Buhârî ve Müslimin Hadis kitapları, ve bunlara mümasil kitapların İslâmlar nezdinde haklı olarak büyük önemleri vardır. Öyleki mühaddislerin leh veya aleyhlerinde, taassuba kapılmadan, sırf ilmi bir tarafsızlıkla düşünürsek görürüz ki, bu Hadislerin Peygambere mensup olduklarını iddia eden Buharînin yalan söylediğini düşünecek, ve bu hadisleri bizzat kendisinin yapıp yakıştırmak Peygambere atfettiğini söyliyecek kimseler çıkabilir. Evet Buharî bize naklettiği Hadislerin isnatlarını da (yani kimlerden alındıklarını da) zikretmemiş olsaydı, bu gibi kimselerin şüphelerine cevaz verilebilirdi. Misâl olarak Buharînin bir isnat silsilesini ele alalım: Buharî Hadislerinden birini İbni Hanbeliden, bu da Abdül Razzaktan, bu da Ma'merden, bu da Hemmâmdan, bu da aynı Hadisi Ebu Hüreyreden almış.

İlmin ne yaver bir talihi varmıki, elimize Buharînin «Sahih»i nasıl geçtiyse (Buharînin ondan müstefid olduğu) İbni Hanbelin de «Müsned»i böylece elimize geçmiştir. Müsnede baktığımızda (ki bugün basılmıştır) Buharînin yalan söylemiş olduğunu gördük. Zira aynı Hadis İbni Hanbelin (Müsned)inde dahi mevcuttur. Bu durum karşısında şöyle bir fikir yürütenler çıkabilir. Evet Buharînin kendisi yalan söylememiş ama İbni Hanbelin yalan söylemiş olması muhtemeldir. İbni Hanbel ise aynı Hadisi Abdül Razzaktan aldığını iddia etmiştir.

İlim talihinin ne güzel bir cilvesidir ki, Abdül Razzakın (Musannaf)ı da İstanbul, Hind, Pakistan, Yemen ve daha başka yerlerin kitaplıklarında saklı bulunmaktadır. Dolayısıyla (Musannaf) kitabına baktığımız zaman, aynı Hadisin orada dahi zikredilmiş olduğunu gördük. O halde Buharî ile İbni Hanbel yalan söylemiş değildirler. Bu takdirde Abdül Razzakın kendisi yalan söylemiş olabilir; fakat isnat sırasında Abdül Razzakın aynı Hadisi Ma'merden almış olduğu zikredilmiştir.

İlmin ne güzel bir talihi varmış ki Ma'merin (Câmi') kitabından iki nüsha mevcuttur. Bunlardan birisi Ankarada, diğeri İstanbulda mahfuz bulunmaktadır. Abdül Razzak'ın «Câmî» kitabına baktığımız zaman, aynı Hadisin orada dahi mevcut olduğunu gördük. O halde Buharî, İbni Hanbel ve Abdül Razzak yalan söylememişler. Bu durum karşısında acaba Ma'mer mi yalan söylemiş?.. İsnad, bize Ma'merin aynı Hadisi Hemmâmdan aldığını söyliyor.

İlim talihinin ne güzel bir tecellisi varmışki, Hemmamın (Sahife) adını taşıyan Hadis kitabının bir nüshası Şamda, diğeri bir nüshası da Berlinde bulunmaktadır. Neşredilen bu kıymetli nüshaya bakıldıkta, aynı Hadisin Hemmamın (Sahife)sında dahi mevcut olduğu görülmüştür. 101 H. yılında vefat eden Hemmam, Ebu Hüreyre gibi Yemenli olup, buna şakirtlik etmişti. Ebu Hüreyre, Peygamberin sözleri arasından seçtiği 138 Hadise (El-Sahife El-Sahiba) adını vererek bunu kendi şakirdi ve memleketlisi olan Hemmama bağışlamıştı. Ebu Hüreyre 58 veya 59 H. yılında vefat ettiğine göre (El-Sahife El-Sahiba'yı kendi şakirdi için birinci hicret yılının ilk yarısında yazmış olsa gerektir.

Zikre şayanıdırki muhaddislerin birbiri arkasında yazdıkları bu kitaplardaki Hadisler müdekkikleri dehşete düşürecek kadar, birbirlerine uygundurlar. Bu sıhhat ve mütâbakatın başlıca âmili, müslümanların Peygamberin Hadislerini toplamakta gösterdikleri dikkat ve titizliktir. Zira müslümanlar bu gibi hallerde ted-

vinin her iki vasıtası olan yazıya ve ezbere aynı zamanda ehemmiyet vermişlerdi. Büyük muhaddisler rivayetin yalnız manasına bakmayıp onun lafzı üzerinde dahi aynı titizlikle durmuşlardı.

DİĞER DİNLERLE KARŞILAŞTIRMA

Musa aleyhisselamın Tevratı, mahdut nüshalarda mahfuz idi. Babil Hükümdarı Buhtunassar, Filistini fethettiği zaman, bütün Tevrat nüshalarını yaktı. Rivayete göre, bu hâdiseden yüz sene sonra, Azra Peygamber, Tevratı kendi ezberinden yazmıştı. Daha sonra Romalılar Filistini fethedip Tevratın bütün nüshalarını bir daha yaktılar. Fakat halk, kendi hafızalarına güvenebildikleri kadar güvenilek, Tevratı tekrar yazdılar. Böyle bir Tevrata itimad caiz olduktan sonra, Peygamberimizin Hadislerini ihtiva eden kitaplara itimad nasıl caiz olmasın!

Hind Brahmanlarının mukades kitabı olan Veda, uzun asırlar boyunca yazılmamıştı. Sonraları, bir tek kişinin rivayetine itimad edilerek yazılmıştı. İsa aleyhisselam, İncilin yazılmasıyla alâkadar olmamıştı. O, halka yalnız va'z ederdi. Onun va'zlarını kavrayan kavrar, unutan unutturdu. Hıristiyanlar, bizim ve kendilerinin Peygamberi olan Hazreti İsanın hayatını ilk defâ ondan takriben iki yüz sene sonra yazdılar. Bu ilk yazıdan sonra, başka İncil yazıları da görüldü. Halk bunlardan dört tanesini esas tutarak «dört İncil» adıyla yad etti. Bu gün elimizdeki İnciller, işte bu dört İncilden ibarettirler. Bunlar, ne Kur'ana ne Hadis kitaplarına benzerler. İncil kitapları, İsa aleyhisselamın doğuşunu, nesebini, terbiyesini, vaızlarını (ve iddiaya göre) ölümünü zikrederler. Bu gibi Hind ve Hıristiyan kitaplarına itimad caiz olduktan sonra, İslamın Hadis kitaplarına katkat itimad caizdir. Kur'anı Kerimin, diğer din kitaplarına nisbetle, sıhhati onlarla her hangi bir mukayeseye tâbi tutulamıyacak kadar üstündür. İki taraf arasındaki fark çok büyüktür.

(O, Allah sizi Yerin vârisleri kıldı, ve sizleri birbirlerinizden katkat üstün tuttu ki, size ihsan buyurduğu nimetlere ne derece lâıyk olduğunuzu denesin) Su.. 6 Ayet: 165

B İ B L İ O Ğ R A F Y A

- 1 — Makrîzî : El-Haberü an-il aşr, Cilt 4. Bab: El-Kitabe (Yazma İst.)
- 2 — Siret kitaplarına bak
- 3 — Tarihi Tabarî sahife 1539
- 4 — İbn Asâkir, Kastallânî, Makrizi Halebi vs.
- 5 — Siret İbni Hişâm s. 332
- 6 — Siret İbni Hişâm s. 341-344 Ebu Ubeyde Kitabül emval s. 517
- 7 — İbni Hanbel: Müsned C. 4. s. 141
- 8 — Buharî: Sahih, Kitabül Cihad Bab Kitabül İmam lil nâs 181/56
- 9 — Buharî 32/3 Kitabül ilm, Bab Kitabül-ilm
- 10 — Tirmizi Ebvabül-ilm, Bab mâ câ'e fil ruhsati fihi
- 11 — Aynı kaynak
- 12 — Darimî: Bab 43 (menrahhasa fi kitabetil-ilm.)
- 13 — El Hatip: Tâkyidül-ilm s. 95-96 Ramhurmüzi). El Muhaddis el-Fazıl: Babül kitabe

- 14 — İbnü Abdil Berr Câmî: beyânül-ilm 4/1
15 — İbni Hacer: Tehzibül-tehzib 198/4 232
16 — Tirmizî: Kitabül Ahkâm
17 — El-Hatib: Takyidül-ilm 29/32
18 — Nercisî Tezkiratül-Huffâz 5/1
19 — Ma'mer: Câmî Bab: Kitabül-ilm, Abdül-Razzâk, Musannaf: Kitabül-ilm
(Yazma Türkiye)
-